

van Kanaän geleidelijk saamsmolt met de talrijke Baäls van de heiligdommen des lands, en de nationale god van Israël werd, op wiens uitsluitende dienst de oudste profeten meer en meer aandrongen. Van dit standpunt der monolatrie werkten zich dan eindelijk de volgende profeten, sedert Amos, op tot het zoogenaamde ethische monotheïsme, waardoor Jahveh werd tot Wereldschepper en Wereldgod.

Dit beeld heeft echter in de laatste jaren zeer ingrijpende wijzigingen moeten ondergaan. In de eerste plaats heeft de nauwgezette en diepgaande bestudeering van de godsdiensten dier volken, bij wie we het geschiedkundig verloop der godsdienstige ontwikkeling over langeren tijd kunnen nagaan, zooals de Egyptenaars, Babyloniërs, Indiërs en Chineezzen, de overtuiging gewekt dat de theorie der evolutie in elk geval op het verschijnsel der religie niet van toepassing is. Hoe verder men in de geschiedenis der genöemde volken teruggaat, des te zuiverder is het godsbegrip dat men bij hen aantreft en des te meer nadert het naar het monotheïsme³⁾. Waar dit erkend wordt, doet men eene belangrijke schrede in de richting van wat ons het Oude Testament aangaande den oorsprong en de geschiedenis der religie leert. In de tweede plaats heeft men zich moeten doordringen van de erkenning dat het beeld van den ontwikkelingsgang dat men zich van Israëls godsdienst geteekend had daarom niet juist kon wezen, wijl het niet beantwoordde aan de cultuurtoestanden te midden van welke Israël leefde. Op het tijdstip waarop Israël als volk zijne historie aanvangt wordt het van alle zijden omringd door éene cultuur, welke reeds eene langdurige ontwikkeling, ook in religieus opzicht, achter zich heeft, en het is eenvoudig ondenkbaar, dat Israël dan nog eens zijne religieuze ontwikkeling bij de meest primitieve begrippen aanvangen zou⁴⁾. Dat ook met deze erkenning de wetenschap zich weder in de richting der Oud-Testamentische traditie beweegt, is duidelijk. Het behoeft ons dan ook niet te verwonderen, dat men tegenwoordig de religieuze beteekenis van Mozes heel wat hooger wil aanslaan dan voorheen. Wat men vroeger, na met zijn kritiek zoo goed als alle gegevens van het Oude Testament te hebben uit den weg geruimd, van Mozes' levenswerk te zeggen wist, beperkte zich vrijwel hiertoe dat hij